

Босански језик, као нови (посебан) јужнословенски језик је званично инаугурисан 1996. г. објављивањем *Правописа босанског језика* у Сарајеву аутора С. Халиловића 1996. г. (на латиници). Према том *Правопису*, босански језик се разликује од сродних српског и хрватског језика по неким лингвистичким карактеристикама од којих су најважније: 1) употреба звучних облика у појединим речима а нарочито употреба фонеме “х” у одређеним речима (нпр.

kahva

на босанском језику =

кафа

на српском језику =

kava

на хрватском језику;

lahkomislen

на босанском =

lakomislen

на српском и хрватском;

hudovica

на босанском =

udovica

на српском и хрватском); 2) велика (и намерна) употреба речи “турског” порекла, тј. оријенталног (турског, персијског или арапског али које су у Босну и Херцеговину стигле преко турског језика) (нпр.

akšat

=

сумрак

;

ahbab

=

пријатељ

;

adet

=

обичај

или

amidža

=

стриц

); и 3) коришћење само двочланог облика будућег времена (

ja ћу купити

односно

купит ћу

), додуше исто као и у хрватском стандардном језику, али не и једночланог облика (

купићу

) као што је то случај у српском стандардном и говорном језику (или пак облик

ја ћу да купим

). Даље, користе се облици

потјецати

и

утјецати

,а не као у стандардном српском

потицати

и

утицати

,итд. Према истом правопису, ћирилично писмо је озваничено поред латинице као једно од два писма којим се пише босански језик јер је у историјском контексту један део књижевног блага Босне и Херцеговине писан овим писмом (овде није јасно прецизирано да ли се ово образложење односи како на српску ћирилицу тако и на тзв., наводно хрватску, “босанчицу” или само на једну од ове две “националне” ћирилице).

Што се тиче гореспоменуте ставке под бројем два неопходно је истаћи да ни српски језик, нарочито онај говорни, није имун на турцизме. Познато је да је лексика свих народа са којима су Срби историјски долазили у контакт присутна у савременом српском стандардном и говорном језику. То се превасходно односи на тзв. туђице преузете из грчког, мађарског, немачког, италијанског, турског па у новије доба и енглеског као међународног језика светске заједнице. Локални дијалекти, друштвени социолекти па и лични идиолекти, у свим савременим балканским језицима су далеко од тога да буду национално чисти, али је ипак врста и број позајмљеница (тј. туђица) различито присутна у појединим језицима. Што се тиче позајмљеница и туђица у јужнословенским језицима неоспорно је да у већини конкретних говорних ситуација оне не представљају никакву, или пак не битну, сметњу у комуникацији и разумевању. Друга је ствар што постоје разни терминолошко-стручни изрази који објективно отежавају споразумевање говорних особа различитих професија али овај феномен се не може доводити у конотацију са националним карактеристикама језика без обзира што је познато да у савременом хрватском језику постоји веома јака тенденција да се све речи страног порекла (укључујући и тзв. “србизме”) преводе “адекватним” хрватским изразима. По том питању, чињеница је да је српски језик био увек више отворен утицају страних речи и израза него што је то био хрватски језик а поготово у последњих двадесетак година.

Туђица у књижевном и стандардном језику Срба има знатно више него код Хрвата што је последица жеље хрватских језикословаца да што је могуће више страних речи и израза замене адекватним “домаћим” речима које су у великом броју случајева у суштини новонастале кованице или неологизми (новотворенице). Склоност ка неологизмима се може објаснити у хрватском случају: 1) тиме да су Хрвати у историји били доста изложени германизацији, мађаризацији и италијанизацији па им је неологизација

сопственог језика била једно од главних оружја националне заштите; и 2) с обзиром да су Срби традиционално више склони прихватању оригиналних страних речи уколико већ немају своју сопствену (у техници нпр.), кроатизација хрватског језика је представљала и вид борбе против “србизама” односно истицања разлика између ова два јужнословенска језика (нпр. реч каиш је замењена са *okolotrbušni hlačodržač*, манжетна са *orukvica*, пертле са *svezice*, цивилизација са *uljudba*, обдукција са *razudba*, анализа са *rastvorba* и *raščlamba*, оцена са *prosudba*, насеобина са *obradba* и *nastamba*, подвожњак са *pothodnik*, надвожњак са *nathodnik*, хеликоптер са *zrakomlat/vrtolet*, итд).

У начелу, сматрам да стране речи и изразе не би требало избегавати уколико не постоји добра замена за њих (то се превасходно односи на терминологију у стручној литератури), али је исто тако непожељно да они потискују домаћу терминологију у нестручним текстовима. Ипак, постоје многи данашњи тзв. “кроатизми” (што не значи да су хрватског порекла, већ у многим случајевима општесловенског) који се исто тако употребљавају од стране Срба (на пример: Вук Карацић је говорио и писао *опћити* и *опћено* ; међу Србима и у Србији и ван ње се одувек употребљавао израз *трбухом за крухом* али никада *трбухом за хлебом* ; у Законику србијанског цара Душана Силног из 1349/1354. г. се користи термин *тисућа* ,а не *хиљада*

, итд.). Треба напоменути, што је битно за схватање проблема социолингвистичког аспекта дезинтеграције југословенске федерације, да се изради заједничких терминологија на читавом простору српскохрватског (хрватскосрпског) језика никада није приступило, иако је то било предвиђено

Новосадским договором
1954. г.

Приметљиво изразита склоност хрватских језикословаца према језичком пуризму и неологизмима (ово друго углавном да се не би исте речи страног порекла употребљавале и у српском, босанском односно хрватском језику) довеле су неоспорно до умножавања разлика и до објективног отежавања комуникације између говорника бившег заједничког српскохрватског (хрватскосрпског) језика. На овај начин се постиже главни политички и национални циљ савремене кроатистике а то је формирање посебности хрватског језика у односу на блиске српски и босански. Из истих политичко-националних циљева се на босанско-муслиманској страни све више и више производе намерне разлике између, на једној страни бошњачког (босанског) језика, и на другој страни српског и хрватског, на тај начин што се учестало потенцира на турцизмима (и другим оријентализмима) у језику босанскохерцеговачких муслимана (*agb aba*

adet

hećim

selamet

) стварајући тако нови бошњачки “новоговор”.

Неоспорна је чињеница да се од године 1996. тзв. *босански језик* нормира и кодификује на особен начин како би се разликовао од суседних српског и хрватског тако што се у њему истиче оријентална компонента. На тај начин се постижу два (социолингвистичка и етнонационално-лингвистичка) циља у оквиру симболичке функције коју игра језик у Босни и Херцеговини: 1) врши се унутрашња хомогенизација нације (сви који живе у Босни и Херцеговини номинално говоре босанским језиком); и 2) ствара се спољашња хетерогенизација етнолингвистичке, односно боље речено, конфесионалнолингвистичке нације (номинално различит језик у односу на језике суседа који окружују Босну и Херцеговину). Ипак, оно што се званично назива босанским језиком се практично стандардизује као бошњачки језик (тј. језик босанскохерцеговачких муслимана). Вероватно је да је по питању назива језика термин босански истиснуо термин бошњачки из два разлога: 1) јер назив бошњачки нема никакву историјску традицију, док је назив босански има и то најкасније од доба аустроугарске управе у Босни и Херцеговини; и 2) јер се називом босански жели остварити асимилација српског и хрватског живља у Босни и Херцеговини у босански етнички корпус.

Турска управа и култура је оставила најдубље корене на Балкану у Босни и Херцеговини, Космету, Албанији и Санџаку па је стога сасвим објашњиво зашто се баш на овим подручјима турцизми најчешће и највише употребљавају од стране месног живља. Истина је да муслиманско становништво Босне и Херцеговине употребљава много чешће у свом говорном језику турцизме него што то ради православно становништво из Србије, али су сви ти турцизми познати и у Србији и у Македонији где су се много чешће употребљавали у XIX. веку него у XX. Ипак, сматрам да то није довољан лингвистички разлог за промоцију новог оделитог босанског језика. Слична је, ако не и идентична, ситуација са говорним језиком муслиманских Бугара (Помаци) али никоме у Бугарској не пада на памет нити да их прогласи за муслиманску *нацију* нити да им призна из лингвистичких разлога посебан “помачки” језик.

Изговори босанског језика су *ијекавски* идиом (којим говоре и М/муслимани, тј. Бошњаци од 1993, и Срби и Хрвати у Босни и Херцеговини) и

икавски

идиом (којим говоре босанскохерцеговачки Хрвати и један мали део босанскохерцеговачких муслимана). Ипак, икавица се не користи у писаној форми већ само ијекавица. Декларативно, босански језик се пише како латиничним тако и ћириличним писмом, међутим, поклоници овог језика га у пракси пишу искључиво латиницом.

Израз *босански језик* можемо наћи у текстовима слависта Ј. Добровског, П. Ј. Шафарика и Ј. Копитара, али само као географску ознаку за језик којим говоре сви становници турске провинције Босне (без обзира на њихову верску опредељеност), а не Босанци у етничком смислу. Сва тројица слависта су у ствари сматрала тзв.

босански језик

као локални назив за српски језик. Из овога произилази закључак да је коришћење термина

босански

за босанскохерцеговачке муслимане некоректно јер се историјски посматрано тај назив користио за означавање територијалне припадности свих становника Босне и Херцеговине.

Сматрам да на простору данашње Републике Босне и Херцеговине (као и на осталом

делу бивше Југославије) новопрокламовани самостални језици, српски, хрватски и бошњачки (босански), представљају још увек заједништво стандарднојезичког система на свим нивоима лингвистичког израза: фонологији, синтакси, морфологији, семантици. То се јасно да видети из следећег: по 30 истоветних фонема од којих 25 консонаната и 5 вокала; заједничка лексика са мањим одступањима; [1] незнатне разлике у морфологији и творби речи; скоро потпуна идентичност у деклинацији именица, придева, заменица и бројева; по седам падежа у сва три језика; истоветност у коњугацији времена код глагола као и у глаголском виду и роду; по седам глаголских времена: перфекат, презент, футур, имперфекат, футур егзактни, плусквамперфекат и аорист; по један заповедни и два могућа начина (тј. императив, потенцијал I и потенцијал II), итд. О заједничкој лингвистичкој структури ова три језика можда најбоље говори чињеница да је међусобна разумљивост њихових говорника готово стопроцентна, док се то не може рећи нпр. за говорнике званично јединственог немачког језика који живе у Јужној односно Северној Немачкој (исти је случај са франкофонским живљем у канадском Квебеку и француским Французима). Уколико се примени принцип “разумљивости” при одређивању категорије посебан “језик” онда би српско-хрватско-бошњачки (босански) случај у Босни и Херцеговини морао бити третиран као један језик (са лингвистичког становишта), док би се јужнонемачки и севернонемачки, као и квебешки француски и француски француски, морали третирати као посебни језици.

Другим речима, српски, хрватски и бошњачки (босански) језик се још увек “razlikuju uglavnom po imenu, veoma malo po supstanci, i praktično nimalo po strukturi” како је то приметио београдски језикословац Ранко Бугарски. Такође је позната и чињеница да постоје веће дијалекатске разлике унутар српског језика у Србији и хрватског језика у Хрватској него између самог српског и хрватског језика који се говоре у Београду и Загребу. Јасно је да на унутрашњем плану (језичка структура) ова три званично данас оделита језика представљају јединствену супстанцу, али на спољнојезичком плану (употреба језика) су успели да буду признати као различити и самостални (национално) језички изрази.

У пракси у многим случајевима преовлађују социолингвистички а не строго лингвистички критеријуми у процесу озваничавања језичке посебности. У конкретном случају цепања некада јединственог српскохрватског (хрватскосрпског) језика великог удела је имала дневна политика (тј. принцип да не може постојати посебност нације без посебности језика) а не строго лингвистички критеријуми.

Јасно је да за сва три стандардна испитана језика (српски, хрватски и бошњачки, тј. босански) важе иста граматичка правила и углавном иста лексика. Истина је да у тим језицима има и доста дублета лексичке, синтактичке, стилистичке и фразеолошке природе али ови дублети сами по себи не удаљавају ова три језичка израза један од

другог већ само представљају богатство различитих варијанти и избора употребе језичких компоненти. Ипак, од средине прошлог столећа у загребачком филолошком центру почело је да се инсистира прво на очувању, а онда и умножавању, постојећих разлика како би се очувао национални идентитет Хрвата односно да се заједнички српскохрватски (хрватскосрпски) језик не би претворио у чисто српски (познат је случај са форсирањем употребе израза *опростите* уместо *извините*, итд.). Уопштено, постојала је, а и још увек постоји, тенденција код Хрвата, Бошњака, Словака, Украјинаца, итд. да се створи такав вид стандардно-књижевног језика који би играо функцију једног од средстава националног идентитета, а све у циљу разликовања од сродних суседних етнолингвистичких група.

Званично, након 1995, босански језик је поред српског и хрватског, један од три административна језика којим говоре становници Републике Босне и Херцеговине (4.354.911 становника 1991). Ипак, постоји тенденција да се босански језик административним мерама наметне за службени језик свим становницима Босне и Херцеговине без обзира на њихову националну или верску опредељеност. Међутим, и правно и у стварности, Срби са простора Босне и Херцеговине свој говорни и писани језик називају *српским* док Хрвати свој језик називају *хрватским*. Тако је испало да тзв. босанским језиком на простору Републике Босне и Херцеговине говоре само припадници муслиманске вероисповести. У сваком случају, практично се дошло у ситуацију да се лингвоним босански језик не односи на (још увек правно непостојећи) етноним Босанци већ на (правно постојећи) етноним Бошњаци.

Срби и Хрвати, ипак, језик којим говоре босанскохерцеговачки муслимани не називају *босанским*

већ

бошњачким

језиком. Бошњачки језик, као језик којим говоре само муслимани из Босне и Херцеговине, је међународно признат потписивањем “Дејтонско-париског мировног уговора” 21. новембра 1995, јер је текст тог уговора написан на четири језика: енглеском, српском, хрватском и бошњачком (не босанском!). Међутим, истина је да се већина муслимана из области Санџака/Рашке (која је подељена 1912/1913. између Србије и Црне Горе), који су етнички Срби, такође изјашњава да им је матерњи језик бошњачки. Док је босански језик од стране Срба и Хрвата схваћен као средство њиховог националног однарођавања од стране муслиманских власти у Босни и Херцеговини (и због тога тај језик нису прихватили као свој матерњи или стандардни језик нити тим језиком називају матерњи или стандардни језик којим говоре и пишу босанскохерцеговачки муслимани), исти босански језик је сматран од стране босанскохерцеговачких муслимана као најпримереније средство за самоодбрану етнонима Муслиман (сада Бошњак).

Практично, могућа су три правца у оквиру којих би се решила проблематика стандардно-књижевног језика у Босни и Херцеговини: 1) да постоје посебна три књижевна језика (српски, хрватски, босански/бошњачки); 2) да постоји један књижевни језик (босански) који би у себи садржавао три националне варијанте (српски, хрватски, бошњачки); и 3) да постоји један јединствени свебосански књижевни и државни језик (босански) без националних варијанти.

Промовисање босанског језика је одраз политике босанскохерцеговачког унитаризма коју након распада бивше СФР Југославије актуализује муслиманско политичко руководство ове републике као и челници муслиманске Странке демократске акције (под вођством Алије Изетбеговића, аутора “Исламске декларације” из 1970. г. Идеолошка основа овакве политике је у томе да на простору Републике Босне и Херцеговине живи посебан народ или нација, тј. Бошњаци или Босанци, који нису национално, културно, историјски или пак лингвистички нити део Хрватства нити део Српства. Сходно томе, Бошњаци или Босанци уживају све атрибуте самосталне нације у шта се на првом месту убрајају постојање посебног језика и политичке државности. Градитељи босанске нације и језика се учестало позивају на право сваког народа на самоопредељење под чиме се подразумева и право народа да свој језик назову својим сопственим националним именом. Главна теза босанскохерцеговачког лингвисте Џевада Јахића да су Бошњаци потомци средњевековних босанских богумила, а који су према њему представљали посебан народ (тј. етнос) је крајње научно недоказива.

Промоција босанског језика се вршила у последњих петнаестак година како на велика (текст Дејтон-париског мировног уговора) тако и на мала врата као што је то било нпр. када је приликом инаугурационе церемоније трочланог државног босанскохерцеговачког Председништва 13. октобра 1998. г. текст заклетве овог “тријумвирата” разделен на четири језика: српском, хрватском, босанском и енглеском. Од четворојезичне комбинације текста Дејтон-париског уговора четворојезична варијанта текста гореспоменуте заклетве се разликује само у називу босански језик уместо бошњачки. Дакле, за само три године (од 1995. до 1998.) етнички идентитет језика се драстично променио: као *бошњачки* односио се само на босанскохерцеговачке М/муслимане, међутим као *босански* тај језик претендује да се односи на све житеље Босне и Херцеговине. Овакво преименовање једног те истог језика, са сасвим различитим политичким и социолингвистичким аспектима, циљевима и последицама је одмах изазвало бурне негативне реакције од многих јужнословенских филолога и лингвиста.

Остаје ипак апсолутно нејасно зашто је у оба ова случаја избегнута синтагма “херцеговачки” иако се она налази у званичном називу државе на коју се тај језик односи. Уколико постоји држава Босна и Херцеговина, под тим именом, у њој не могу да

живе само Босанци већ и Херцеговци који би требало да говоре својим “херцеговачким” језиком. Уколико се овде ради о јединственој нацији или народу, требало би по свој логици ствари да се језик тог народа/нације зове босанскохерцеговачки или босански и херцеговачки, али никако не само босански или само херцеговачки. Тим пре, што су историјска граница између Босне и Херцеговине и историјски идентитет Херцеговине познати још од пре Турака, тј. од 1448. г. када је обласни феудалац Стефан Вукчић Косача (1435–1466) отцепио своје области од босанске државе и босанског краља признавши врховну власт јужноиталијанског краља Алфонса V. Том приликом се он прогласио за “херцега од светог Саве” са намером да преко култа овог највећег српског светитеља добије легитимитет наследства државне традиције српске династије Немањића. Такође, херцеговачки спахија Али-ага Ризванбеговић је био проглашен од султана 1833. г. за херцеговачког везира, а Херцеговина је тада одвојена од осталог дела дотадашњег Босанског пашалука као посебна везирска земља. У сваком случају долази се до следећег парадокса: заговорници босанске државне индивидуалности, националног идентитета и посебног језика своје аргументе заснивају на историјском праву које датира из средњег века; ипак ти исти идеолози не признају Херцеговини и Херцеговцима то исто историјско право које објективно постоји а на основу кога би била санкционисана херцеговачка етнолингвистичка посебност.

Идеја о босанскохерцеговачком унитаризму у оквиру бивше Југославије је постојала само у главама неких појединаца муслиманске вероисповести као што је то био нпр. Хамдија Демировић. Он је писао о посебној босанскохерцеговачкој књижевној традицији која је била заснована на јединствености босанскохерцеговачког земљишта, без обзира колико је оно етнички и верски било разнолико, а која је вукла своје корене из средњовековних богумилских текстова као и из епске и лирске народне поезије и прозе из XIX и XX века. Он се на пример залагао да се Иво Андрић уброји у босанскохерцеговачке писце на основу тематике Андрићевих дела и његовог порекла а не у српске на основу језика његових дела и његовог националног самоосећања. Демировић овом приликом није уважао чињеницу да је Иво Андрић већи део свог личног и професионалног живота провео у екавском Београду и да је углавном сва своја дела написао на екавици која се не употребљава у Босни и Херцеговини (као и од стране Хрвата). Такође се Андрић неколико пута децидно изјашњавао да је Србин. О Андрићу у светлу књижевнојезичке политике у Босни и Херцеговини и читавој Југославији су другачији став имали Хасан Грабчановић и Родољуб Чолаковић, обојица писци из Босне и Херцеговине. Први је сматрао да Андрић припада једнако и српској и хрватској и босанскохерцеговачкој књижевности. Са овим мишљењем се слагао и Чолаковић из једног разлога јер књижевност која настаје на једном јединственом језику треба да припадне јединственој књижевности тог истог језика, тј. српскохрватском (хрватскосрпском) књижевном корпусу. Ово мишљење се такође односило и на случајеве Мехмеда Меше Селимовића, Бранка Ћопића и Скендера Куленовића. Ипак, познато је да се Меша Селимовић јасно изјашњавао да је српски писац. То је експлицитно урадио и у тестаменту упућеном Српској академији наука и уметности у новембру 1976. г. За Селимовића је босанскохерцеговачка књижевност била не национална већ завичајна.

Супротно његовом мишљењу, Нихад Агић је видео национални карактер ове књижевности док је за Хамдију Демировића босанскохерцеговачка књижевност у СФР Југославији имала супранационални карактер јер је већина писаца са овог подручја писала мешавином источне и западне рецензије српскохрватског (хрватскосрпског) језичког стандарда. Демировић је децидно оспоравао српски карактер Андрићевих и Селимовићевих књижевних дела, али примењујући различите критеријуме: Андрић је био за њега босанскохерцеговачки писац стога што је на првом месту Андрићево дело “уроњено у босанску традицију”, док се Селимовић мора убројати у босанскохерцеговачке писце стога јер је писао ијекавски и то “босанском” варијантом тог изговора. Док је у другом случају “босанска” ијекавица пресудни критеријум за сврставање писаца по национално-регионалној припадности, у случају Андрића његова србијанска екавица не игра никакву улогу чак се и не спомиње од стране Демировића. Такође се и не спомиње чињеница да се Селимовић који је писао на “босанској” ијекавици веома јасно изјаснио да је Србин. Очигледно је да је Селимовић био поштовалац Вукове језичке парадигме по којој сви штокавци “сва три закона” припадају српском етнојезичком корпусу.

Истакао бих да је са етничке тачке гледишта неумесно говорити о босанскохерцеговачкој књижевности. Наиме, таква књижевност нема етнички идентитет, јер босанскохерцеговачка етничка група са строго научне тачке гледишта не постоји. Залагањем за постојање посебног босанскохерцеговачког књижевног корпуса се разбија целовитост како српске тако и хрватске књижевности и филологије, али и етничке припадности. Јасно је да се корпус босанскохерцеговачке књижевности састоји од три одвојена корпуса (српског, хрватског и муслиманског); од тога су два етничка (српски и хрватски) а трећи је версконационални (муслимански). Стога, термин босанскохерцеговачка књижевност може имати само географску или пак верску конотацију, али не етничку или националну.

Да би се боље схватио социолингвистички проблем промовисања босанског или бошњачког језика мора се напоменути да је егзистенција “авнојевске” или “титовске” Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине почивала од 1945. до 1992. г. на револуционарном начелу (или идеологији) да ова централна југословенска република (тзв. “мала Југославија”) није ни српска ни хрватска ни муслиманска већ је у исто време и српска и хрватска и муслиманска. Из оваквог прокламованог “авнојевског” начела произилазила су два логична закључка: 1) Босна и Херцеговина као јединствена историјска јужнословенска територија са особитом културом и традицијама треба да ужива статус посебне републике у оквирима преуређене “нове” социјалистичке Југославије (која није реконструисана федерализацијом њене државне територије која би била стриктно заснована било на етничком било на историјском принципу); и 2) Муслимани, који су проглашени 1968. г. за посебну (шесту) југословенску нацију, требали

су да постану главни носиоци и заштитници босанскохерцеговачког државног индивидуалитета, територијалности и националности.

На крају, стварна или само декларативна интенција југословенских комунистичких власти новом административно-територијалном поделом Југославије након 1945. г. је била да се коначно “правилно” реши замршено југословенско национално питање. У функцији овакве политике решавања националног питања била је спровођена и посебна језичка политика на простору српскохрватског (хрватскосрпског) језика према којој је тај званично јединствени језик имао четири стандарднојезичке форме: хрватску или западну, српску или источну, црногорску или јужну и коначно босанскохерцеговачку или централну. Из ове последње форме се развио тзв. *босанскохерцеговачки*

стандарднојезички израз из кога је опет након распада СФР Југославије настао нови јужнословенски језик, прво назван *бошњачки*

а потом

босански

. На тај начин је авнојевско “правилно” решавање националног питања трајало до 1991, када је дотада вођена језичка политика заснована на гореспоменутој националној политици коначно довела до разбијања формално јединственог српскохрватског (хрватскосрпског) језика засад само на три посебна национална језика (хрватског, српског и бошњачког или босанског језика) са тенденцијом да се из бившег јединственог језика развије и четврти посебан национални језик (црногорски).

[1] Према Сити Сучићу, лексичка варијантизација између ових језика се креће између 3 и 7 процената [Sučić 1996, 13], тј. око 95% лексике је заједничко.